

נידונים בהלכות תפילה וברכות

תוכן עניינים

- ברכות התורה לאחר שינת קבע ביום
- השלמת פסוקי דזמרה לאחר התפילה
- 'שומע כעונה' בתפילת הדרך

ברכות התורה לאחר שינת קבע ביום

שאלה: מי שישן שינת קבע על מיטתו ביום, האם צריך לברך ברכות התורה.

תשובה: לא יברך ברכות התורה, ואף בלילה שלאחריו לא יברך, כיון שדעת הרבה פוסקים שאין לברך ברכות התורה

על שינה ביום ואפילו לאחר שינת קבע¹. ומכל מקום אם רוצה לברך ולסמוך על הפוסקים הסוברים שחייב לברך, לא הפסיד².

ויכוון בברכת אהבת עולם שבתפילת ערבית שלאחר שינת היום, לפטור גם מברכות התורה, ובזה יוצא ידי כל השיטות³.

וגדר שינת קבע לענין זה ראה הערה⁴.

ומקור הדברים שגם אהבת עולם שבתפילת ערבית פוטרת מברכות התורה מבואר בתלמידי רבינו יונה (שם), וראה עוד ארחות חיים (הלכות תלמוד תורה סימן א) שכתב שכן הוא מנהג חכמי צרפת. אכן בספר תהילה לדוד (סימן מז ס"ק ה) כתב לדייק מדברי רש"י שיש לחלק בזה בין ברכת אהבת עולם וברכת אהבה רבה מאחר ורק בברכת אהבה רבה אנו אומרים ותן בלבנו שהוא כנגד ברכת והערב נא. אולם כבר כתב המשנה ברורה (שם ס"ק יג) בפשיטות שלהלכה אין לחלק בכך, ואף ברכת אהבת עולם של ערבית פוטרת מברכות התורה, מאחר ויש בה גם מעין ברכת התורה (וראה מאמר מרדכי סימן מז ס"ק יב).

⁴ בשו"ת הרא"ש (כלל ד סימן א) ובטור (סימן מז) כתבו זה לשונם: "ולענין ברכת התורה אדם הרגיל לשכב על מטתו בכל יום ולישן שינת קבע מיקרי והוי הפסק וצריך לברך ברכת התורה בקומו. אבל הרגיל להתנמנם מיושב או על אצילי ידיו שינת עראי הוא ולא הוי הפסק" עד כאן לשונם. והעתיקם המשנה ברורה (שם ס"ק כג) להלכה. ומבואר ששינת קבע היא דוקא שינה על מיטתו, וכעין זה מצינו במשנה ברורה (סימן קעח ס"ק מח) לענין שינה בסעודה שדוקא שינה על מיטתו נחשב להפסק.

עוד מצינו שגדר שינת קבע הוא בשינה של שעה וכמו שכתב המשנה ברורה (שם) לענין הפסק בסעודה ששינה למשך שעה ודאי נחשבת לשינת קבע, ולכאורה הוא הדין לענין ברכות התורה. אולם יש לעיין בזה לפי מה שמצינו במגן אברהם (סימן ד ס"ק יד) ובמשנה ברורה (סימן ד ס"ק לד) לענין נטילת ידים שחרית שבפחות משיתין נשמין נחשב לשינת עראי, וגדר "שיתין נשמין" הביא הביאור להלכה (שם סעיף ט"ז ד"ה דוד) ג' שיטות. א. שלוש שעות. ב. חצי שעה. ג. שלש דקות. ולכאורה לפי השיטה שהיא

¹ כתב המהר"ם מרוטנבורג (חלק ד (דפוס פראג) סימן מג), "אך כשאני ישן ביום שינת קבע אני חוזר ומברך". וכן מבואר ברא"ש (ברכות פרק א סימן יג) וכן פסק הטור (סימן מז). וראה עוד בחכמת שלמה (ברכות יא ע"ב) שכתב כן בשם התרומת הדשן. אולם בספר האגור (סימן א) כתב שאין לברך אחר שינה ביום ואפילו אחר שינת קבע כיון שנחלקו הפוסקים בדבר, והבית יוסף סימן מז תמה על דבריו שלא מצאנו מחלוקת בזה אלא לענין שינת עראי ולא לענין שינת קבע [אולם בראשונים שנדפסו לאחר מכן מצאנו שמורים להדיא שאין לברך על שינת קבע, ראה פקודת הלויים לרא"ה (ברכות יא ע"ב), וראה עוד שיבולי הלקט (סימן ה), ובשו"ת הרשב"ש (סימן תרג)]. וכתב הבית יוסף שאפשר שמאחר ודעת רבינו תם (תוספות ברכות יא ע"ב ד"ה שכבר נפטר) שאפילו על שינת קבע בלילה אינו מברך אם ניעור קודם עלות השחר אם כן אף לדין שלא נוהגים כן יש לחוש על כל פנים בשינת יום.

ולהלכה ראה שלחן ערוך (סימן מז ס"א) שכתב "שינת קבע ביום על מטתו הוי הפסק ויש אומרים דלא הוי הפסק וכן נהגו", ע"כ. וכדעת השלחן ערוך מבואר גם בכנסת הגדולה (בהגהות הבית יוסף שם) ובשלחן ערוך הגר"ז (ס"ז) שאין לברך אחר שינת קבע ביום. אולם המשנה ברורה (ס"ק כה) העתיק מהרבה אחרונים שחלקו על השלחן ערוך וכתבו שהמברך תבוא עליו ברכה, וראה שם שכתב שאף שבפרי מגדים מסיק שאפשר לסמוך על המנהג שלא לברך, מכל מקום הסומך על כל הפוסקים ומברך לא הפסיד.

² כמבואר בהערה קודמת על פי המשנה ברורה שם.

³ כיון שדעת הרבה אחרונים להלכה שיש לברך וכמו שציין המשנה ברורה (שם ס"ק כה), משום כן ראוי שיכוון באהבת עולם שבתפילת ערבית לצאת ידי חובת ברכות התורה.

'שומע כעונה' בתפילת הדרך

שאלה: האם אפשר לצאת את "תפילת הדרך" על ידי שישמע מחבירו את הברכה, ויועיל לו מדין שומע כעונה.

תשובה: אפשר לצאת תפילת הדרך גם על ידי שומע כעונה אף למי שבקי בתפילה, ואינו דומה לתפילה שאין יכול להוציא על ידי שומע כעונה למי שאינו בקי.⁶

(שם ס"ק א) כתב דדעת מהרש"ל שאינו רשאי לומר אפילו הפסוקים לאחר התפילה, וראה עוד שו"ת מהרש"ל סימן סד ובמטה משה סימן נח].

ולהלכה פסק השלחן ערוך (שם) שאם לא הספיק לומר פסוקי דזמרה קודם התפילה "יקרא כל פסוקי דזמרה בלא ברכה שלפניהם ולא של אחריהם". אולם ראה באליה רבה (שם ס"ק ה) שאין בזה חובה אלא רשות. ובערוך השלחן (שם ס"ד וס"ה) כתב ששב ואל תעשה עדיף ולא יאמר כלל. אכן החפץ חיים בספרו מחנה ישראל (ח"א פ"ו ה"ח) כתב שראוי להשלימם אפילו לאחר התפילה. ועי' מ"ב סי' רפא ס"ק ג שכתב שמה שמוסיפים בשבת בפסד"ז אין להשלים, ומשמע ששאר פסד"ז הנאמרים בימות החול יש להשלים לאחר התפילה.

ולפי זה עולה לדינא, שלכתחילה יש לומר רק הפסוקים לאחר התפילה בלא הברכות וכפסק השלחן ערוך. ואולם אם רוצה לסמוך ולא לאומרם כלל יש לו על מי לסמוך.

⁶ וכדין כל הברכות שיכול לצאת על ידי שומע כעונה. ואולם יש שדנו לומר שאין אפשרות לצאת ידי שומע כעונה בתפילת הדרך, והוא על פי המבואר בטור ובשלחן ערוך (סימן תקצד ס"א) שאי אפשר להוציא את חבירו בתפילה, ובטעם הדבר הביא המשנה ברורה שם (והוא בבית יוסף בשם הר"ן ראש השנה יא סוף ע"ב בדפי הרי"ף, וכן הוא בלבוש שם ס"א) שכיון שתפילה בעי רחמים אינו יכול להוציא את חבירו, שלענין רחמים צריך כל אחד לבקש על עצמו. ולפי זה אפשר שאף תפילת הדרך היא כבקשת רחמים ואי אפשר לצאת בשומע כעונה, אולם נראה שאין להשוות הדברים, ואין תפילת הדרך כעיקר תפילה של רחמים. ועוד שבטור (שם) ובט"ז (שם ס"ק א) וכן הוא בערוך השלחן (שם ס"ב) הביאו טעם אחר בביאור הדין שיחיד אינו יכול לצאת בתפילה, שתפילה נתקנה לאומרה בלחש. וטעם זה הרי לא שייך בתפילת הדרך. וכן ראה באשל אברהם סימן קי שדן רק לגבי אחד שכבר יצא או התפלל כבר תפילת הדרך, אם יכול לחזור ולברך תפילת הדרך בכדי להוציא אחרים, ומבואר מדבריו שאין חיסרון של שומע כעונה בתפילת הדרך.

השלמת פסוקי דזמרה לאחר התפילה

שאלה: האם יש חובה להשלים פסוקי דזמרה לאחר התפילה.

תשובה: לכתחילה ראוי להשלים הפסוקים אך בלא ברוך שאמר וישתבח, אולם המיקל בדבר זה ולא משלים פסוקי דזמרה, יש לו על מי לסמוך.⁵ ובשבת אין צריך להשלים את המזמורים הנוספים בשבת.

שלוש שעות נמצא שעד שלוש שעות הוא בכלל שינת עראי, ויש לעיין (וראה ט"ז אורח חיים סימן מד ס"ק א).

⁵ בטור (אורח חיים סימן נב) כתב בשם רב נטרונאי גאון וזה לשונו: "ואם בא לבהכ"נ ומצא צבור בסוף פסוקי דזמרה על זה שאלו לרב נטרונאי מהו שיתפלל עם הצבור ויאמר פסוקי דזמרה אח"כ והשיב שאינו יכול כי תקנום קודם תפלה" עד כאן לשונו. ובבית יוסף (שם) ביאר דעת רב נטרונאי גאון שרק לומר הפסוקים עם הברכות לפנייהם ואחריהם אינו רשאי לומר, אבל לאומרם בלא ברכות יכול שהרי אמרו (ראה שבת קיח ע"ב) "יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום", ובגמרא מוקי לה לענין פסוקי דזמרה (ולואי דלימרינהו כוליה יומיה, וכן דייק הבית יוסף מהרשב"א בתשובה (ח"ג סי' רפה) שכתב לסברת הגאונים וזה לשונו: "אם יתפלל עם הצבור מעתה אינו יכול לחזור ולומר פסוקי דזמרה עם הברכות" עד כאן לשונו. הרי משמע בהדיא שלא הקפידו הגאונים שלא יאמר הזמירות אחר התפילה אלא דוקא עם הברכות. ובסברת רב נטרונאי כתב הבית יוסף שם "משום דפסוקי דזמרה הוו סידור שבחי הקדוש ברוך הוא ואין לסדרם אלא קודם תפלה כדדרש רבי שמלאי בפרק קמא דע"ז (ז ע"ב)".

ובשם רבינו יונה (ברכות כג ע"א בדפי הרי"ף) הביא הטור שם שאפילו לומר הפסוקים עם הברכות לפנייהם ואחריהם מותר לאחר התפילה [ודעת האגור (סי' צה) דאף רב נטרונאי אינו חולק על ה"ר יונה ומה שכתב שאין לומר פסוקי דזמרה לאחר התפילה זהו דוקא כשאמר מתחלה ברוך שאמר ותהלה וישתבח אז אין לומר הזמירות אחר התפילה אבל כשאין לו שהות לומר דבר מודה שיכול לאמרם אחר התפילה וכן נקט הפרישה בדעת הטור, אולם הבית יוסף דייק לא כן].

אמנם ראה בב"ח (שם) שכתב שלדעת רב נטרונאי גאון אין לומר אפילו הפסוקים בלא הברכות מאחר ואין ראוי לסדר שבחו של מקום לאחר שהתפלל, וכן מבואר בביאור הגר"א (שם ס"ק ז). אכן להלכה כתב הב"ח בשם מהרש"ל (בחידושו על הטור) שיכול לאומרם בלא ברכות לפנייהם ואחריהם (ומשום שפסק כהרא"ש ודעתו שגם להרא"ש אין לומר אלא הפסוקים בלא הברכות). [אכן בעטרת זקנים